

4. Патиківський Ю. Як його зустрінеш, так і будеш мати / Ю. Патиківський // Україна молода. – 2010. – 30 грудня. – С. 5.
5. Свиридовський А. Без параду, зате з шароварами / А. Свиридовський // Україна молода. – 2010. – 26 серпня. – С. 3.
6. Семків В. Доленосна покірність / В. Семків // Україна молода. – 2011. – 2 лютого. – С. 4.
7. Стецишин О. 11 годин у нікуди / О. Стецишин // Експрес. – 2006. – 14-15 листопада. – С. 4.
8. Стилистика газетных жанров / Под ред. Д.Э. Розенталя. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 229 с.
9. Ткачук М. Из українців по нитці – уряду реформа / М. Ткачук // Україна молода. – 2011. – 18-19 лютого. – С. 5.
10. Янцзи С. Свято прочинених дверей / С. Янцзи // Україна молода. – 2007. – 7 червня. – С. 1, 5.

The article deals with the genre and style peculiarities of the reporting. The main accent is made on that the author's presence in the text is the main stylistic and genre device.

Key words: genre, modification, reporting, the effect of presence.

УДК 070.48: 81'38 (477.64) «1920/1930»

І. С. Бондаренко

Запорізький національний університет

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЖАНРІВ ПРЕСИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ 20-30-Х РР. ХХ СТ.: СПЕЦИФІКА МОВНОСТИЛІСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті досліджуються особливості формування системи жанрів регіональної преси, аналізується специфіка мови й стилю публіцистичного дискурсу періоду тоталітарної журналістики.

Ключові слова: жанр, жанрова система, публіцистична картина світу, адресат, адресант, хронотоп, текст, газетна мова.

Незважаючи на тривалу історію пресолінгвістики, різноманітність наукових напрямків і методологічних засад дослідження мови преси, актуальним залишається її лінгвостилістичний і жанрово-стильовий аналіз у контексті соціально-культурної й історичної динаміки. Вивчення жанрово-стильової специфіки регіональної періодики з урахуванням дії екстралінгвальних чинників значно доповнює цілісну картину еволюції загальноукраїнського публіцистичного дискурсу. До проблеми жанрових та стильових модифікацій місцевої преси зверталися М. Дяченко, О. Сербенська, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, І. Стецула, К. Ульянова, Т. Хітрова, Н. Яблоновська.

Мета нашого дослідження – здійснити жанрово-видову й мовностилістичну характеристику системи місцевої періодики 20-30-х рр. ХХ ст. та на її основі пояснити причини формування жорстко регламентованої жанрової домінанти тоталітарної преси.

У сучасній філології жанри тлумачаться як певні естетичні умовності, що детермінують сутність конкретних творів, при цьому незаперечним є їх зв'язок із традицією: вони виступають своєрідними парадигмами в синтагматичній історико-літературного процесу. У цьому сенсі варто згадати відому метафоричну формулу М.Бахтіна: «Жанр живе теперішнім, але завжди пам'ятає своє минуле, свій початок. Жанр – представник творчої пам'яті в процесі літературного розвитку» [1, с. 122].

Поряд з цим, жанр – категорія історично конкретна, змінна в часі, еволюціонуюча. В.Здоровега називає, принаймні, два фактори, що зумовлюють зміни формально-змістової єдності журналістського твору: суб'єктивний, пов'язаний із творчо-особистісними характеристиками автора, й об'єктивний, що актуалізується соціальними аспектами [2, с. 162-165].

Виходячи із засад когнітивної лінгвістики, – функціональні стилі – часткові мовленнєві моделі буття («міні-сфери» інформаційного простору [3, с. 13]), – мова здатна експлікувати публіцистичну (поряд з релігійною, міфологічною, філософською, науковою й т. д.) картину світу. «Головні параметри, складові будь-якої картини світу, – наголошує Г. Солганик, – це суб'єкт, час, простір» [4, с. 33]. Цікаво, що саме ця класична тріада лежить в основі сучасних лінгвістичних теорій жанру. Газетно-публіцистичний стиль, що функціонує як система жанрів, різних за способом, методом відображення й аналізу дійсності, здатен подати різнобічну концептуальну модель світу в певних культурно-історичних умовах, при цьому виражаючи своєрідний «мовний смак» (В.Костомаров) епохи.

Отже, на основі тріадичної схеми (суб'єкт – час – простір) спробуємо дослідити специфіку лінгвостилістичного оформлення газетно-публіцистичного дискурсу як системи жанрів у період функціонування тоталітарної журналістики. Адже «жодне нове явище (фонетичне, лексичне, граматичне) не може ввійти в систему мови, не здійснюючи довгого й складного шляху жанрово-стилістичного випробування й обробки» [5, с. 243], – наголошував М. Бахтін.

Директивна, суворо контрольована радянська преса, звичайно, відзначалася особливими способами й формами обробки інформації, своєрідними мовностилістичними моделями текстотворення.

Так, один із головних жанрових аспектів журналістського твору – суб'єкт, що синтезує декілька планів мовлення – адресанта, адресата й персонажа, визначає стильову направленість, експресивність, модальність та інші важливі характеристики мови ЗМІ певного періоду.

У системі тоталітарної журналістики узагальнений образ автора (адресанта) – це, перш за все, «безособистісний ретранслятор» ідеологічних настанов, агітатор і пропагандист комуністичної доктрини. Зрозуміло, що найзручнішою формою його виступів були директивні статті, звіти, кореспонденції, жанрові норми яких не вимагали потужного вираження авторського «я» на рівні індивідуальному, так і на рівні мовленнєвому. Звідси – мінімізована експресивність й емоційність журналістських текстів; натомість – тяжіння до стандарту, апробованих структурно-композиційних форм.

Зображення людини в газетно-публіцистичних текстах радянського періоду також відзначалося догматичним, шаблонізованим підходом. У тоталітарній публіцистиці існував усього один узагальнений («масовий») «більшовицький ідеал особистості», позбавлений будь-яких ментальних, етнічних, індивідуально-психологічних характеристик.

Цікавим і неоднозначним є питання простору в журналістських текстах періоду тоталітаризму. Г.Солганик так визначає цей показник у структурі газетного твору: «У публіцистичній картині світу простір – це ті соціальні сфери, в яких діє суб'єкт. Сюди ж слід віднести принципово необмежену, всеохоплюючу тематику, взятую в її соціальному аспекті» [4, с. 33]. Щодо тематики. Коло відображуваних реалій та персонажів у радянській пресі було чітко регламентованим і лише зрідка, у певних соціально-економічних контекстах, зазнавало коректив.

Зрозуміло, що такий однобічний підхід до життя позначався на жанрово-стилістичній моделі публіцистики: «жанрова палітра» газетних матеріалів обмежувалася всього декількома «ходовими» формами.

Утворювалася своєрідна ієрархія в системі самих жанрів. «У кожного жанру – своє місце на газетній полосі, – не без іронії зазначає Л.Кройчик, – своя регулярність появи... Кожен жанр «вів» свою партію, виступаючи у відповідності з регламентом суворо вивірених ідеологічних партитур» [6, с. 125].

Отже, публіцистична картина світу тоталітарного періоду, створювана сукупністю відповідних жанрів (як своєрідних форм організації життєвого й мовленнєвого матеріалу), характеризується специфічними експлікаціями суб'єктивного й часопросторового аспектів. Вона – статична, замкнена в часі й просторі, безособистісна, монофонічна.

Розглянемо систему жанрів преси запорізького регіону 20-30-х рр. ХХ ст. Безумовно, дія екстралінгвальних (передусім політико-ідеологічних) чинників зумовила не лише жанрові модифікації публіцистичного стилю, зміну «жанрових акцентів» у газеті, а й появу або, навпаки, зникнення деяких форм (наприклад, інтерв'ю, репортажу). Аналізований нами період цікавий тим, що саме в цей час відбувався перехід від традицій попередньої публіцистики (20-ті роки) та починало формуватися якісно нове «мовне обличчя» радянської преси.

М.Жовтобрюх, досліджуючи українську періодику кінця ХІХ-початку ХХ століття, констатував: «Мова українських газет передреволюційних часів характеризується вже такою ж жанровою диференціацією і такою ж стильовою взаємопроникненістю, як і мова сучасних газет, хоч, звичайно, в своїй основній масі була стилістично менш досконалою» [7, с. 267]. Дослідник серед найпоширеніших жанрів тодішньої преси називає передову статтю, інформаційну замітку, кореспонденцію, звіт, репортаж, нарис, памфлет, фейлетон; рідковживаним було інтерв'ю [7, с. 266-272].

Приблизно такою ж виглядала й система жанрів запорізької періодици 20-30-х рр. ХХ ст., причому газети різних типологічних груп не мали чіткої диференціації за жанровими й мовностилістичними показниками. Тому мовленнєва норма певного жанру була догматичною, застиглою, універсальною (лінгвостилістична й структурно-композиційна модель суттєво не змінювалася незалежно навіть від об'єкта зображення).

Інформаційна група журналістських творів преси запорізького регіону 20-30-х рр. ХХ ст. репрезентована жанрами інформаційної замітки, звіту, кореспонденції. Саме ці форми склали домінанту всієї жанрової системи місцевої преси тих часів.

Найпоширеніший й обов'язковий жанр газетно-публіцистичного стилю – інформаційна замітка в період 20-30-х рр. перебував на шляху формування та удосконалення її стилістичних норм. Так, відбувалася трансформація численних жанрових різновидів замітки, що вела до структурно-семантичного спрощення її форми, ущільнення речення за рахунок мовних засобів. Унормованим стає лексичний склад: для позначення соціальної значимості факту надається перевага мовним штампам та кліше, експресивно забарвлені конструкції, що актуалізувалися в мовленні інформаційних жанрів початку 20-х рр., у замітках подальших років не функціонують.

Жанр репортажу був рідковживаним на шпальтах запорізьких газет. Цю обставину пояснюємо специфікою його жанроутворювальних чинників: активне авторське начало, певна образна аналітичність, дійсність, пропущена крізь призму авторського світовідчуття, емоційно забарвлений стиль розповіді «не вписувалися» в тоталітарну модель журналістики. Визначаємо еволюцію жанру репортажу в місцевій пресі як переривчасту: відбувалися своєрідні «сплески» (дуже короткочасні) функціонування та довгі періоди його штучного викреслення, офіційних заборон зі сторінок періодици.

Так, на початку 20-х років з'являються перші зразки репортажу, причому його композиційно-мовленнєва модель будувалася за тими ж принципами, що й сучасна; в середині 20-х років не зафіксовано жодного прикладу жанру (до аналізу залучалися масові загальнополітичні газети); кінець 20-х-середина 30-х років – відбувається

своєрідний «ренесанс» цього типу журналістських текстів, при цьому репортажний метод широко застосовується в матеріалах інших жанрів (звіту, нарису); кінець 30-х років – засилля протокольної-відомчої інформації витісняє репортаж зі сторінок місцевої преси аж до середини 40-х років (події Великої Вітчизняної війни, що посилювали публіцистичний струмінь радянської журналістики, актуалізували цей жанр на сторінках преси).

Досліджуючи жанрову специфіку місцевої преси, констатуємо повне домінування монологічних форм і відсутність діалогу, а отже й такого жанру як інтерв'ю (у межах 20-30-х рр. не зафіксовано жодного зразка). Адіалогічність публіцистичного мовлення – характерна ознака всієї тоталітарної журналістики. Відомо, що в жанрову основу інтерв'ю закладений соціальний інтерес до думки конкретної особистості, до позиції індивідуума. У контексті тоталітарної журналістики така максимально олюднена форма осягнення дійсності була, зрозуміло, неприйнятною.

Аналітична група жанрової системи запорізької преси 20-30-х рр. ХХ ст. представлена, насамперед, такими жанрами, як стаття («передовиця», директивна, теоретична стаття), огляд (міжнародний огляд, огляд преси), рецензія, коментар, лист.

Однією із особливих рис творів цієї жанрової групи, яка, безумовно, становила смислове ядро, ідеологічний конденсат газети, була проєкція на пропагування й утвердження основних постулатів комуністичної доктрини. Тому жанрово-стилістична модель цих текстів була підпорядкована політико-ідеологічним настановам. Саме цим пояснюємо широке функціонування в структурі аналітичних жанрів величезної кількості слів-ідеологем, суспільно-політичної лексики, яка визначала стилістичну специфіку газетного мовлення в цілому (політичні метафори, соціально-оцінне розмежування лексики-фразеологічного складу, суспільно-політична евфемія).

Крім того, мовлення аналітичних жанрів містило численні стереотипні одиниці (у переважній більшості штампи), що наближувало їх стиль до канцелярського, «бездушного-трафаретного». Як правило, це суперечило загальним публіцистичним нормам, і ставило під питання існування самої публіцистики в системі радянської журналістики (зазначимо, аналітичні жанри становлять ядро газетної публіцистики).

Цікаво, що в період 20-30-х рр. ХХ ст. найпоширенішим аналітичним жанром у місцевій пресі був лист. Кореспонденції подекуди складали до сорока відсотків усієї газетної інформації. Листи читачів у місцевій пресі мали свої жанрові різновиди (диференціація за тематичним змістом): 1) агітаційно-пропагандистські кореспонденції, 2) доноси, 3) приватні запити й прохання. Саме ця жанрова форма привнесла в мовну картину тодішньої газети розмовно-просторічний струмінь.

У системі жанрів журналістики художньо-публіцистичні тексти відтворюють світ крізь призму емоційно-почуттєвої рецепції автора, фокусуючи духовно-естетичні ідеали й набутки суспільства. В основі будь-якого художньо-публіцистичного жанру лежить художній образ – певна система знаків, своєрідний код, що створює особливу модель навколишнього світу.

Художньо-естетична модель публіцистичного світу в пресі запорізького регіону 20-30-х рр. ХХ ст. (ширше – всієї тоталітарної журналістики) конструювалася такими жанровими формами як нарис та його різновиди, зрідка – зарисовка; сатиричне/гумористичне оповідання, сатирична/гумористична замітка; лозунги (гасла, «заклики»). І хоча система художньо-публіцистичних жанрів мала значну кількість форм, частотність їх появи була низькою.

Досліджуючи художньо-публіцистичні жанри запорізької преси 20-30-х рр., констатуємо й певні зміни в їх літературно-стилістичному оформленні. Так, жанр нарис на початку 20-х рр. ще зберігає жанрові традиції нарису «дожовтневого»: його структура тяжіє до форми літературного оповідання, що вносило в публіцистичний текст елементи художньої літератури (максималізований психологізм розповіді, включення широких позасюжетних елементів, художніх деталей, образних елементів художньої мови). Уже на кінець 20-х рр. жанр нарис позбувається цих рис і становить майже фактографічний опис реалій.

Достатньо поширеним у місцевій періодиці 20-х рр. був жанр «подорожніх нотаток». Ця оригінальна форма є синтезом нарисового й репортажного методу зображення дійсності. Тому текстотворення подорожніх нотаток будувалося за мовленнєвими принципами названих жанрів, хоча простір у таких «маршрутних» творах – величина більш «панорамніша». Перші поодинокі зразки зарисовки знаходимо в пресі запорізького регіону кінця 30-х років. У період 20-30-х рр. названа форма ще не викристалізувалася в окремий жанр і виступала обов'язковою (достатньо ємною) частиною мовленнєво-композиційної структури нарису.

Сатиричні художньо-публіцистичні жанри були особливо популярними в 20-ті рр. Цікаво, що функціонували вони переважно в газетах селянського типу, у яких були постійні рубрики «Малий фейлетон», «Кооперативні реп'яшки». На початку 30-х рр. цей тип періодичного видання зникає, а отже, й зникають сатиричні жанри із системи місцевої преси, хоча мале гумористичне оповідання й сатиричні замітки становили оригінальні, фольклорно стилізовані форми. На нашу думку, саме ці жанри вносили найбільшу інтенсифіковану виразність мовних елементів у систему місцевої преси.

Ідеологізація й політизація газетного мовлення часів тоталітарної журналістики спричинила своєрідну жанрову ієрархію публіцистичного дискурсу, так звану парадигму «трьох стилів»: високе-нейтральне-знижене. При цьому тексти аналітичної й інформаційної групи (передусім передова (пропагандистська) стаття, міжнародний огляд, інформаційна замітка, звіт, кореспонденція) складали основу всього газетного змісту, а отже, зумовлювали об'єктивність/тотальність політичного дискурсу радянської періодици. Художньо-публіцистичні ж жанри

(нарис, есе, памфлет, фейлетон), у жанровій природі яких – особистісне, творчо-образне моделювання світу, виступали позаконтекстними формами тоталітарної культури. Поступальний розвиток жанрово-стилістичних ознак цих газетних творів був просто неможливим.

Список використаних джерел

1. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М.: Худ. литература, 1979. – 470 с.
2. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості: Навчальний посібник. – Львів: ПАІС, 2000. – 180 с.
3. Єрмоленко С. Нові комунікативні технології і мовна культура журналіста / С. Єрмоленко // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. – 2003. – Вип. 23. – С. 11-17.
4. Солганик Г.Я. О новых аспектах изучения языка СМИ / Г.Я. Солганик // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 2000. – №3. – С. 31-39.
5. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М.: Худ. литература, 1975. – 503 с.
6. Кройчик Л.Е. Поэтика комического в произведениях А.П.Чехова / Л.Е. Кройчик. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986. – 278 с.
7. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ-початок ХХ ст.) / М.А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1970. – 303 с.

The peculiarities of forming of the regional press genres system is discussed in the article. The linguistic and stylistic specifics of the journalistic discourse in totalitarian journalism period are analyzed.

Key words: genre, system of genres, journalistic world view, recipient, addresser, chronotope, text, newspaper language.

УДК 007 : 304 : 070

О. Ю. Брызгунова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОДОРОЖНІЙ НАРИС В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТАХ: ТЕМАТИЧНА ПАЛІТРА ТА ПРОБЛЕМАТИКА

У статті досліджується подорожній нарис у сучасних українських газетах. Коротко зазначено особливості жанру. Подано аналіз тематики і проблематики подорожніх нарисів у сучасній українській пресі.

Ключові слова: нарис, подорожній нарис, тематика, проблематика, сучасні українські газети.

Актуальність. У сфері соціальних комунікацій сьогодні відбуваються процеси, які не можуть не позначитися на інформаційному наповненні вітчизняних засобів масової інформації. Відповідно змінюється тематика, проблематика публікацій. Дослідження подорожнього нарису особливо важливе у період активного розвитку глобалізацій даних процесів. Адже цей жанр відкриває можливість глибше розглянути соціальні проблеми, зосередившись на конкретному місці, та водночас показати їх у значно більшому масштабі, порівнявши кілька населених пунктів, регіонів, країн.

Об'єктом дослідження є публікації у жанрі подорожнього нарису у сучасній українській періодиці. **Предметом** – особливості тематики подорожніх нарисів газет «Дзеркало тижня», «Рівне-Ракурс», «Хрещатик».

Метою дослідження є визначити особливості тематики подорожніх нарисів у сучасних українських газетах. Відповідно було виділено такі **завдання:** з'ясувати, які теми та мікротеми найчастіше притаманні подорожнім нарисам; проаналізувати проблематику публікацій.

Подорожній нарис у вітчизняній журналістикознавчій науці розглядається переважно у контексті дослідження нарису та художньо-публіцистичних жанрів в цілому. Серед сучасних науковців, які приділяли увагу подорожньому нарису у своїх працях, можна виділити В. Здоровегу [5], В. Шкляра [3], М. Євдокимова [4], О. Тертичного [7], М. Кіма [6] та інших. Значний науковий доробок радянських вчених. Адже у радянському журналістикознавстві подорожній нарис активно досліджувався. Ці праці здебільшого втратили свою актуальність, бо у них розглядається подорожній нарис з позицій пропаганди та ідеології. Тому сьогодні існує потреба у нових глибоких дослідженнях подорожнього нарису, адже він, як і жанри журналістики в цілому, постійно розвивається, змінюється.

Перш ніж розглянути тематику та проблематику подорожніх нарисів у сучасній періодиці, потрібно визначити місце подорожнього нарису в системі художньо-публіцистичних жанрів, виділити його жанрові особливості. Це дозволить зрозуміти мету та завдання використання подорожніх нарисів.

Науковець В. Здоровега розглядав подорожній нарис як різновид жанру нарису – художньо-публіцистичного жанру, «у якому досліджуються реальні життєві явища через людські долі та характеристики з метою впливу на соціальну практику, формування особистості, її орієнтації у системі соціально-політичних і духовних цінностей»